

SZÉCHENYI ISTVÁN ÉS HÓDMEZŐVÁSÁRHELY

– 150 éve hunyt el a nemes gróf –

„Szentebb e föld, honunk áldott alapja,
Mióta, nagy szív, benne nyúgoszol;
Szentebb a múltak ezredévi lapja,
Mióta, nagy név, hozzá tartozol.”

Arany János: Széchenyi emlékezete

Széchenyi István grófra (1791-1860) emlékezünk. Nem először, nem utoljára – nem egyformán, s nem is végleges formában. Ami most az alkalmat kínálja, az Arany János versében a következőképp maradt ránk: „Egy szó nyilallott a hazán keresztül,/ Egy röpke szóban annyi fájdalom:/...Széchenyi meghalt...” (1860). Eddig minden korának megvolt a maga Széchenyi-képe. Az viszont már más kérdés – de minden korra jellemző –, hogy a teljes, az egységes Széchenyi-műből milyen részletet tartottak tetszetősnek, számukra megfelelőnek.

Most figyelmünket egyetlen időszakra összpontosítjuk: a sokat emlegetett 1950-es évekre. Valahogy a korabeli Hódmezővásárhely vezetőinek – témánkra vonatkozó – gondolkodására, véleményére talán ez a jellemzőbb. Az 1950-es évek – a dualizmus kuruckodásából, a sztálinizmus dogmatizmusából építkező – historiográfiája az elmúlt évszázadokat „óriási, makulátlan hősök és sötét árulók mesejátékává” változtatta. Csakhogy Széchenyi Istvánnal képtelenség volt ilyen egyszerűen elbánni: a *Hitel* írója, az Akadémia (Magyar Tudós Társaság) alapítója, a Lánchíd építtetője nem lehetett kimondottan reakciós személyiség.

Voltak ugyan elutasító, kirívó megnyilvánulások (a Somogy megyei Erdősokonyán eltávolították a szobrát; Hódmezővásárhelyen a Széchenyi tér nevét adták át 1950-ben, s bűnismétlésként 1956 után a szovjet Zsdánovnak, igaz, hogy néhány méterre létezett már egy Széchenyi István utca); voltak árnyaltabb ábrázolások, de átfogó, új értékelésre egy „dekadens gróf”

esetében 1960-ig, halála centenáriumiáig várni kellett.

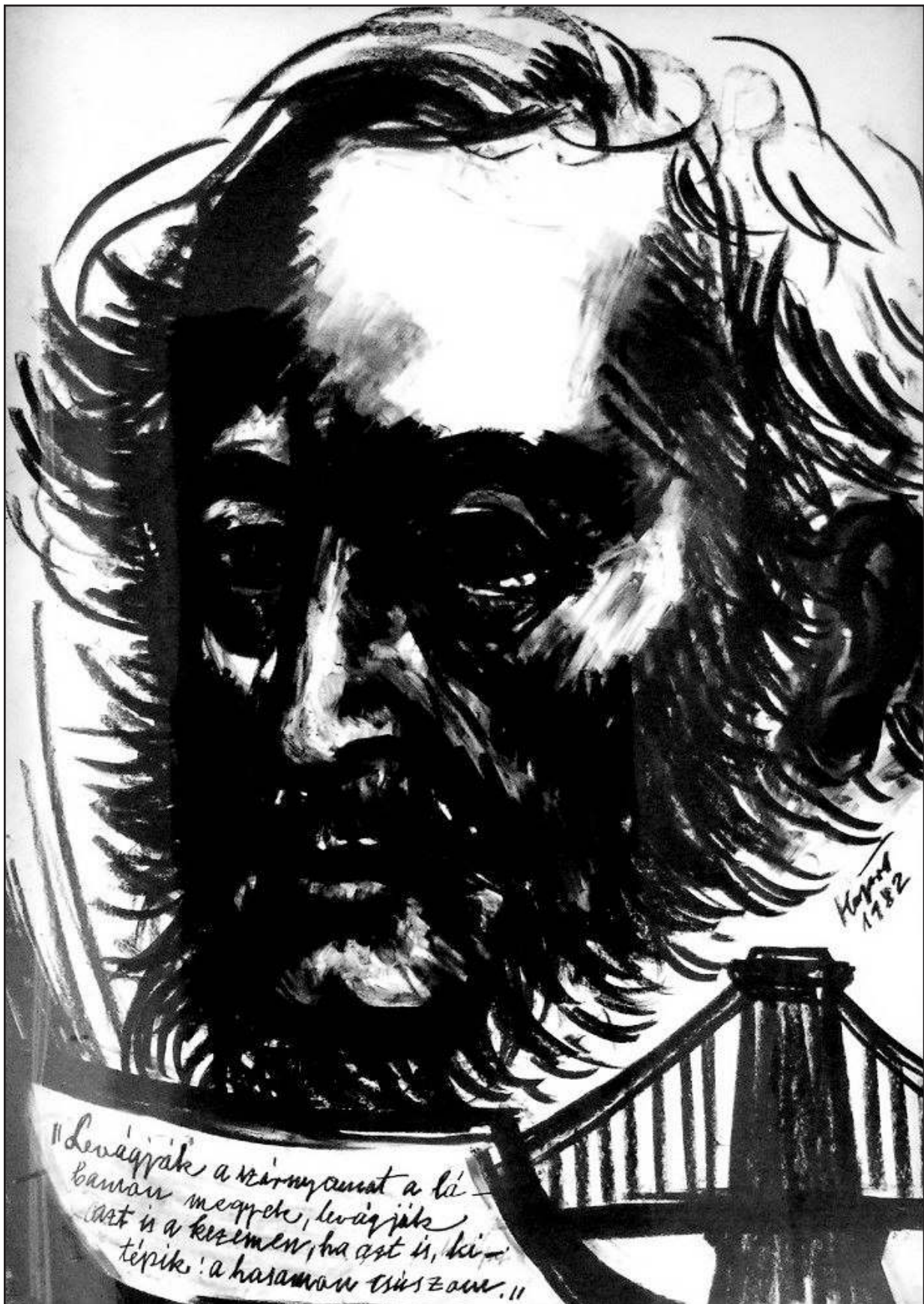
Azóta ötven év telt el. Indokoltnak tűnik annak a megvizsgálása, hogy „Kossuth városá”-ban, Hódmezővásárhelyen ma milyen kép alakítható ki a nemes gróf, Széchenyi István és a város kapcsolatáról.

1. 1845-öt írtak. Túl voltak sok mindenre, amelyek a magyar polgárosodás útját jelölték ki. Megalakult a Magyar Tudós Társaság (1825-1827), kezdetét vette az Al-Duna szabályozása (1833), megtörtént az első kőhíd, a Lánchíd alapkövetétele (1842), a király, V. Ferdinánd, Széchenyi Istvánt nevezte ki a Helytartótanács kebelében felállított közlekedési bizottság elnökévé (1845). Lezajlott a reformmozgalom két irányzata közötti első pengeváltás (Széchenyi: *Kelet népe* és Kossuth: *Felelet gróf Széchenyi Istvánnak Kossuth Lajostól*, 1841).

Túl voltak a Tisza – talán addigi legnagyobb – árhullámán (1830), ami napirendre tűzte a Tisza-völgy árterületének pontos feltérképezését (a tulajdonképpeni ártér a mai ország kiterjedésének több mint egyötödét tette ki). Széchenyi István – immár bizottsági elnökként – úgy ítélte meg, hogy a Tisza-völgy szabályozása lesz életének legeredetibb, legmagyarabb és legáldásosabb kezdeményezése. „Tisza-völgy alatt én nem csak a Tisza völgyét értem – írta 1846-ban –, de mindazon folyók és vizek ágyait is, mellyek a Tiszába omlanak” („Eszmetöredékek, különösen a Tisza-völgy rendezését illetőleg”, 1846). Hódmezővásárhely helyzetét ismerve ez a meghatározás sem lehet közömbös tényező.

A Duna szabályozásánál előszörban külhoni hatalmakkal kellett diplomáciai megállapodásra jutnia (ilyen volt például a Török Birodalom); a Tisza szabályozásánál viszont – lévén akkor még a „legmagyarabb” folyó – csak a vármegyék, a városok és a magyar birtokosok eltérő érdekeit kellett közös nevezőre hoznia. De nem hagyhatók figyelmen kívül az országon kívüli, még a dunai monarchiához tartozó konstellációk sem. A bécsi udvari kamara elnöke, Széchenyi politikai ellenfele, Friedrich Kübeck báró írta 1846. március 6-án: „Ha nekünk adnak (pénzt) [...] az Elbára is kell” (Széchenyi István Naplója). Amiben – ismerjük el – volt némi igazsága. Mindenesetre Széchenyi mérnöke, Vásárhelyi Pál – akinek nevét szintén örzi közterület Hódmezővásárhelyen –, 1845-ben benyújtotta a Helytartótanácsnak a Tisza szabályozásáról kidolgozott tervét. 1846. január 20-án Pesten, nyolc regionális ármentesítő egyesülés bevonásával, megalakult a Tiszavölgyi Társulat. Széchenyi indoklása: bár a Tisza-völgy rendezésére több társulat kell, „egy központi testületnek is szükséges alkottatnia”, amely a külön társaságok érdekeit egybeolvasztja.

2. Széchenyi István gondolkodásmódját, szemléletét egyfajta ellentét mindig is jellemezte. Tudta egyrészt, hogy közlekedésügyi elnöki kinevezéséből következik a Tisza szabályozása („Hogy lehetett volna [...] új hatáskörömben bármilyl előbbi gondolatom, mint a Tiszavölgy” – írta 1845-ben.). Naplójában ugyanakkor ezzel az el-

KAJÁRI GYULA
GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN

(Hódmezővásárhely, Németh László Városi Könyvtár)

lenérvek sora ütközik: „Minek szabályozzam a Tiszát [...] hogy életet plántáljak Magyarországra? Szinte nevetségesnek tűnik a szememben” (1845. szeptember 21.). Viaskodik önmagával, végül az előbbi, a jó elhatározás kerekedik felül: „Nem-sokára immár 55 esztendő leszek – írta a naplójába 1846-ban –, s mindent egybevéve meglehetősen tetterős vagyok! [...] Isten adja, hogy (a vég) ez munka teljében s ne a sutban érjen! Ámen.”

1845 decemberében kezdett az *Eszmetöredékek* írásához, amit 1846. január 29-én már be is nyújtott a nádornak, József főhercegnek. A folyószabályozás óriási munkájához hatmillió forint támogatást igényelt. Bár Kübeck báró sokallta (és sajnálta) ezt az összeget, 1846 márciusában mégis arról értesítette Széchenyit, hogy a pénzt megkapja („Egészen magamon kívül vagyok”-lelkendezett emiatt a naplójában). Az alapszabályzatnak tekinthető, 1846. január 26-án kelt *Szerződvény*-hez már olyan jeles személyiségek is nevüket adták, mint Perényi Zsigmond báró, Dessewffy Emil gróf, Andrassy Gyula gróf és Lónyay Menyhért.

„Lemegyek Tiszahátra” – írta Széchenyi 1845. szeptember 17-én, ugyanis tisztában volt azzal, hogy sikert csak akkor érhet el, ha a Tisza mentét végigjárja. Ennek során tartotta meg az első megbeszéléseket a Tisza-szabályozás ügyé-

ben az érintett megyei és hatósági megbízottakkal. 1845 októberében - Szolnokról jövet - Széchenyi gróf életében először járt Hódmezővásárhelyen (a város akkor, a maga 32 400 lakosával, az ország településeinek nagyságrendjében a nyolcadik helyet foglalta el.) A környéken ugyan megfordult már egyszer: 1823 májusában ezredével Bécsből Bihardiószegre tartva, Hódmezővásárhely mellett vonult el (Szeged – Mezőhegyes). Széchenyi István neve, eszméinek fontosabb részletei természetesen nem voltak ismeretlenek a korabeli Hódmezővásárhely értelmiségi köreiből sem. Bizonyos Nagy Ferenc jogász könyvei közt például megtaláljuk Széchenyi addig megjelent köteteit: A *Lovakrult* (1828), a *Hitelt* (1830), a *Világot* (1831) és a *Magyar játékszínről* címűt (1832). 1833-ban alakult meg a városban az „elmék csiszolására” hivatott civil kezdeményezés, a Széchenyi által ajánlott és szorgalmazott kaszinó, melynek társintézményében, az Olvasó Társaságban járatták az 1842 óta Széchenyi gróf szellemi irányításával megjelenő *Jelenkor* című lapot.

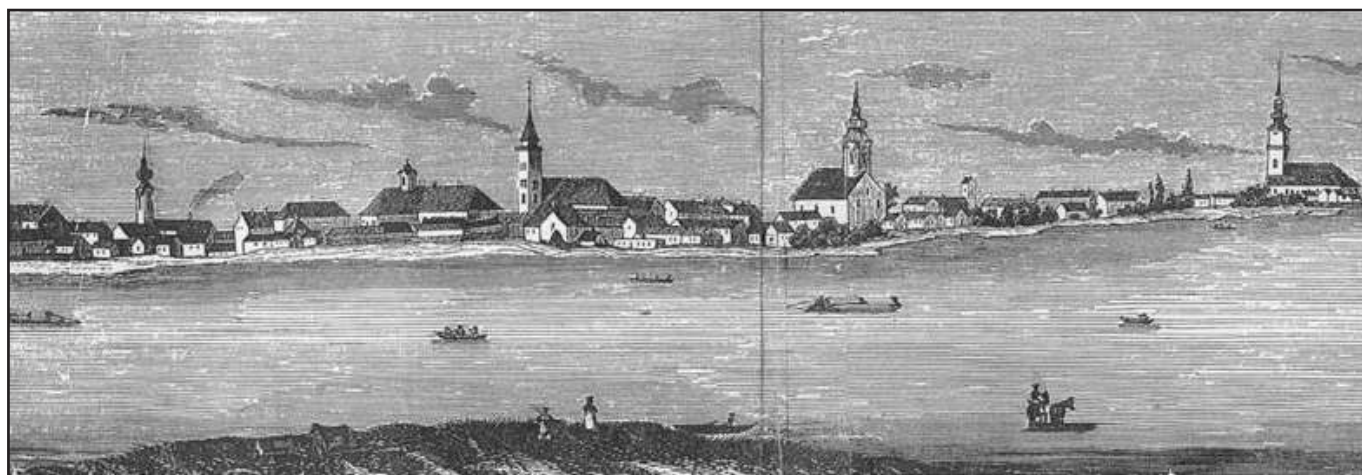
3. Széchenyi a második Tisza-menti útjára az időközben elhunyt Vásárhelyi Pál helyére lépő Pietro Paleocapa kíséretében 1846 nyarán szánta el magát. Naplóbejegyzés július 15-én: „Ma este 11-kor Szegedre készülök”. Kecskemét és Kis-

telek érintésével – „sok lovas és tarczadurranás kíséretében” érkezett meg a Tisza-parti városba.

Másnap, július 17-én fogadta Széchenyi a városi és megyei vezetők (köztük a vásárhelyi illetőségű, vele hivatalos kapcsolatot tartó Bene József helyettes alispán) tiszteletét, majd részt vett a csongrádi társaság ülésén: „Világosan beszél: ha szabályozni akartok – bele kell nyúlnotok a pénzeszsákba”. Ez az, ami legjobban fájhatott a megyei potentátoknak. De volt más, rejtett ütközési pont is Csongrád vármegye vezetése és a nemes gróf között. A díszebéden Széchenyi – a maga módján – pohárköszöntőt mondott: „Éljen minden jó hazafi, csak egy speciesnek ne adjon sikert – az ámítóknak, a rossz magot hintőknek”. A szomszéd szobában ugyanakkor ott függött Kossuth portréja... (*Napló*, július 17.).

A következő napokon a kanyargós Tisza, s a folyóra „felfűzött” települések meglátogatása volt Széchenyi terve és menetrendje. Hódmezővásárhely nem tekinthető kimondottan Tisza parti városnak, de a „láncát letépő örült” időnként kedvet kaphatott és kapott is a mintegy tíz kilométerre épült házak „meglátogatására” (utalhatunk a kökerítésre, mellyel Vásárhely emiatt van kerítve).

Széchenyi vásárhelyi tartózkodásáról vagy időzéseiről újabb kiadású naplójából (1978) semmit

Hód-Mező-Vásárhely város a szigetről

Gosztonyi József rajza után (metszet) - Budapesti Viszhang. 1856. július 3. 224-225. p.
(Eredeti lapszám, CsML Hódmezővásárhelyi Fiókleveletár)

sem tudunk meg. De feltételezzük, hogy itt, a megyei vezetők előtt is emlegette azt a bizonyos „pénzeszsákot”. Ez a Széchenyi világnézetére ható haszonelvű liberalizmusból (utilitarizmus) fakad (idézet a *Szerződvényből*: az érintett településeknek „a Tiszavölgy rendezésének költségeiből [...] a nyereendő haszon arányában kell részesedniük”). Anynyit viszont tudunk, hogy július 27-én már Sátoraljaújhelyen van. Némi kajánsággal jegyezhetnénk meg: nem biztos, hogy a hallgatása – a korabeli Vásárhelyt tekintve – olyan elviselhetetlen baj. A nemes gróf – a nála megszokott iróniával – több települést is minősített naplójában (csak a példa kedvéért: „A szegedi színház: 'Aréna' – egy szemétdombon”; Tiszaújlak: „Zilált táj, toprongyos nép [...] elrohadt urak! Bolhák etc., etc. Siralmas éjszaka”; Debrecen: „A városházán lakom. Légiónyi fekete bogár! A víz mint a ganéjlé”). Juhász Gyula szavaival: „Magyar táj: így lát mélán egy magyar szem”.

4. A Tisza szabályozásának munkálatai 1846. augusztus 27-én kezdődtek: maga Széchenyi István fordította ki Tiszadobon a kezdetet jelentő első ásonyomnyi földet. A közel hatvan évet átölelő, kisebb-nagyobb megszakításokkal szabdalt (például Széchenyi minisztersége 1848-ban; döblingi elzárkózása) szabályozás eredményeként az akkor még „tisztán magyar”

folyó 1419 kilométeres hossza 962 kilométerre csökkent (amely azóta „prüsszögve hordja/ Fékét, s szabályhoz tömni kénytelen” – Arany János), s a közismert politikai változásoknak (Trianon és Párizs) köszönhetően immár öt országot érint Romániától Szerbiáig.

Széchenyi István Tisza-szabályozási művét (Vasvári Pál és Pietro Paleocapa terveinek gyakorlati megvalósítását) száz év távlatából ma lehet bírálni, a folyó alföldi útját módosítani (meg is teszik).

Csak egyet nem engedhetünk meg magunknak: lebecsülni a nemes gróf szándékát, annak gyakorlati hasznát.

Széchenyi alkotásai túlnyomó többségéhez külföldi minta adott ösztönzést (a Tisza kordába szorításához például Anglia). Ő ugyanis – bevallottan – mindent hajlandó volt utánózni, követni, bárhonnan is hozta össze azzal a sors, csak használhasson, a polgárosodás útján haladhasson.

Széchenyi Istvánnak nem volt olyan alkotása, legyen az akadémia, kőhíd, folyószabályozás, amelyhez ne adta volna egész lelkét. Ez kölcsönzött munkájának sikert, vagy éppen maradandó értéket.

Varsányi Péter István

ELSŐ TISZAI TANULMÁNYÚT

(1845. szeptember 27. -
október 16.)

„Széchenyi Istvánt 1845. augusztus 17-én nevezi ki a király a helytartótanács közlekedési bizottságának elnökévé. Hivatali esküje letétele után azonnal nekilát feladatának.

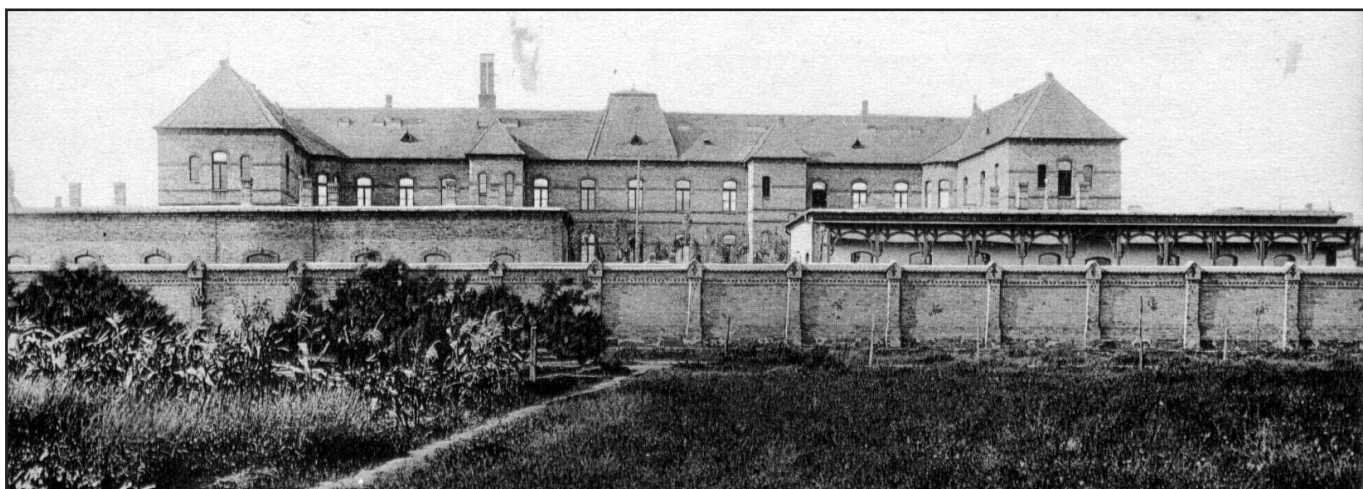
Útvonala:

Pest - Gyöngyös - Eger - Miskolc - Szerencs - Sárospatak - Sátoraljaújhely - Kerecseny - Komoró - Kisvárd - Nagykálló - Debrecen (díszes fogadtatások, tárgyalás) - Dobi gát - Szolnok (nagy hatású beszéd a vármegyeházán) - Szentcsanak - Hódmezővásárhely - Szeged - Kecskemét - Pest.”

Széchenyi emlékek, emlékhelyek. Összeáll.: Szentkúti Károly, Vértes László. Szerk.: Éri István. - Bp. - Nagycenk, Tájak Korok Múzeumok, 1990. 109. p.

„[...] 1845. október 14-én
Vásárhelyen ebéd [...]„

Gróf Széchenyi István naplói. - Összeáll., Zichy Antal. Bp.: 1884. 485 p.

Kerítés, kőfal és kórház
Posztós Pál kiadása
(Forrás: Makó Imre)